KALAM-E-SADIQ

Edited by
P. N. PUSHP

Research & Publication Deptt
J. & K. GOVERNMENT
SRINAGAR (Kashmir)

KALAM-E-SADIQ

SELECTED POEMS

OF

Shāh Sādiq Qalandar

Edited by

P. N. PUSHP

Research & Publication Deptt

J. & K. GOVERNMENT

SRINAGAR (Kashmir)

Published by
Research & Publication Deptt
J & K Govt, SRINAGAR (Kashmir)

First Edition : 1960
Price : 50 nP.

Printed at
The Kranti Press, JAMMU

KALAM-E-SADIQ

KASHMIR SERIES OF TEXTS & STUDIES

No : 84

CONTENTS

KALĀM-e-ṢĀDIQ

PREFATORY :

The text of the *Kalām-e-Sādiq* is based on a single MS (belonging to our Research Library) in the *Khat -e Shikast* (: an extremely cursive hand). A few folios have been marginally eaten away by worms and that made the reading of the text an extremely difficult endeavour. Happily for us, while the *kitabat* sheets were being scrutinized a MS of the Dīwan-e-Sādiq (belonging to Sri Qaisar Qalandar of Srinagar) came to our notice; and even at such a late stage we could ascertain the authenticity of our departmental MS. We are grateful to Sri Qalandar for having permitted us a few hurried peeps into his proud possession, and we hope to be afforded a more leisurely chance of studying the *Dīwan-e-Sādiq.*

Anyway, even as it stands, the *Kalām-e-Sādiq* speaks highly of **Shāh Sādiq Qalandar's** command over his medium, in spite of the traces of decadence which were characteristic of the period (:mid of the XVII cent.) to which he belonged. His handling of the main *genre* of Persian versification such as *tarjī-band*[1]

1, Cf. Text, Pp 1 x 10.

muthallas[2], *ghazal*[3], *mathnavī*[4] and even *mustezād*[5] betrays no mediocrity.

The earliest mention of **Shāh Sādiq**, that has come down to us is that by **Ahmad Ibn-ul-Basur Kashmiri** in his *Khawārīq-us-sālikain*[6] (1108 A.H.), only eight years after the poet's death (in 1100 A.H.) as given by **Hassan** in his *Tārīkh-e-Hassan*[7] (Vol III).

Shāh Sādiq should not be confused with **Sādiquā-e-Qalandar**, the author of *Dīwān-e-Qalander* which, on close scrutiny, has turned out to be an altogether different work. The pen - name of **Shāh Sādiq** was **Sādiq** and not **Qalandar**, by which name he probably came to be known after becoming a mystic. That is why **Khwaja Azam Diddamari** in his *Tārikh*[8] calls him **Hāfiz Sādiq Majzoob**; and that surely is the evidence of his own verse[9]:

دست از همه شستیم و قلندر گشتیم اینک دریاب

So, over to his *Kalām*.

—*P. N. Pushp*

2. Op P13; 3. Op P 15; 4. Op P 17;
5. Op P 20; 6. Folio 190 (& App. P 19, I); 7. Folio 256 (& App. P 20, III); 8. Folio 181 (& App. P 19, II.); 9. App. Pp 20 & 22).

آخر عمر در مغلوبیت وفات یافت روز وفات ایشان سلخ ماه ذیقعده سنه ۱۱ھ
مسطور است و مرقد ایشان در موضع قصبهٔ لار بالائے بلندی مشہور ـ

○

فی الحال در خدمت سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم پناہ بردم و آنجناب قلندر را زجر فرمودند و گفتند چرا انتظام شریعت ما خراب مے کنی برو در حفظ نسبت خود سرگرم باش و بعد ازیں کسے را مزاحمت مرسان موجب آں قلندر راہ خود گرفتہ نالوا بچہ را تصرف برداشت فقط۔

بعد ازاں حضرت شاہ از شہر برآمدہ در موضع وترلار کنج خلوت گرفت و از اہل روزگار متنفر گشت و در ایام شعور ہرگاہ کسے از اہل فضل وکمال پیش او میرفت آنوقت بنگ وچرس استعمال میکرد و اگر کسے از اہل ایں طائفہ پیش او میرسید آندم قرآن میخواند۔

می آرند کہ زنے عقیمہ شیر و برنج پختہ کردہ ہدیۂ الیشان آورد و بابت اولاد التماس نمود۔ حضرت شاہ بوے دو سیب بخشیدند و بتوجہ ایشاں در عرصۂ دو سال او را دو پسر پیدا شدند۔ ہمچنیں حالات وکرامات ایشاں از حد افزونست طبعے موزوں داشت ابیات تصوفانہ میگفت دیوان اشعارش مملو از سوز و گداز و ایں رعبایات نتیجۂ طبع وقاد اوست۔

رباعی ـــ

یکچند سوارہ سیر وشتے کردیم　　یکچند پیادہ پشت پشتے کردیم
دیدیم کہ ایں کوچہ ندارد پایاں　　گشتے کردیم و باز گشتے کردیم

○

ہر کہ آمد گل زباغ زندگانی چید و رفت　　آورد بر ہستی ملک جہاں خندید و رفت
از ازل صادق بدنیا میل آمیزش نداشت　　چند روزے آمد و یاران خود را دید و رفت

مستزاد ـــ

یکچند پے زینت و زیور گشتیم ـــ در عہد شباب
یکچند پے دانش و دفتر گشتیم ـــ کردیم حساب
چوں واقف ایں جہاں ابتر گشتیم ـــ نقشے است برآب
دست از ہمہ شستیم و قلندر گشتیم ـــ اینک دریاب

می افتاد و تارک صوم و صلوٰة میشد و بعضے مردم خوش اسلوب را بجُز گرویده کرده پریش تراشی مامور می ساخت و در اینها اثر تصرف هویدا می شد۔ ولیکن راه مستقیم میسر اینها نبود لیکن گاه گاہے بافاقت آمده نماز هم باتعدیل ارکان میخواند و ترکِ شربِ بنگ و شراب هم میکرد و تلاوتِ کلام الله هم بترتیب می ساخت۔ روزے شیخ محمد مُراد ٹنگ ازو پرسید که راه راست کدام است و شاهراه کدام است۔ گفت شاهراه راه محمدیست و راه راست شریعت شیخ گفت۔ پس ایشاں چرا براه دیگر میروند گفت مغلوب میشوم و معذورم اعتقاد الحاج من نخواهید کرد۔ چنانچه دریں روزها روحِ پاک حضرت خواجه بزرگ قدس سره پیدا شده۔ مرا فرمود که تاچند ایں چنیں باشی موجب آں بافاقت آمده ام فقط۔

بدانکه ایں مقام منزلة اقدام طالبان غلو و حدتست بوحدت وجود و نفی افعال از خود که آنرا کبرٰی تجلّی فعلی نامند۔ دریں وجه هر بسیاری را ایں حال روئ داده۔ بعضے در حکم معذور بمانند و بعضے بقسرِ قاسر خلاصی یافتند و قلیلے بالحاد رفته ضعیف العقیده شدند مرفے باشد که اجمال ایں راه بدست آورده رله وحدت کوچهٔ تصور فرموده بشاهراه در آید و ایں همه بتوجه پیر میسر است الاماشاء الله فقط۔ والسکارٰی معذورون لایعتبر الاقتداء ولاینبغی للتعظیم برعایة [1] ظاهرِ الشریعة۔ فقط۔

می آرند که روزے نان وا بچه خوشطر ازو دلخواه بیک نگاه مفتوں ساخته همراه خود برد مادر او که از مریدان حافظ عبدالله فتحکدلی بود۔ پیش او رفته جزع و فزع نمود۔ پس وقتیکه قلندر از حبه کدل باز آمده نزدیک فتح کدل رسید۔ حافظ عبدالله سر دروازهٔ خود استاده مانده۔ بطرف قلندر توجه فرمود قلندر هم ساعتی در آنجا استاده ماند۔ آنگاه قلندر را خود گرفت و نانوا بچه بهوش آمده با مادر خود درخانه رفت۔ پس حافظ عبدالله را کسے از یاران خود حقیقت ایں واقعه پرسید و فرمود که من بجانب قلندر توجه کرده بودم وے بهوش آمده بنظرِ جلال در من دید که جان من سوختن گرفت

(۱) للظاهر (فی الاصل) سهو کاتب؟

آفاق و قدوۃ اولیا حضرت خواجہ عبید اللہ بحضرت خواجہ جواد خلف عالی شیخنا و وسیلتنا خواجہ عبد الباقی قدس سرہما رسید و شرف ارادت حاصل کرد و جذبہ یافت و مرحش بوطن گردید۔ در بے پروائی و خوش شکر بر مدیشس داشد و عالمے را بتصرف ہمرنگ خود کرد گاہے بیہوش ہم مے بود۔ در آں وقت تقید باحکام شرعی مینمود۔ اما در اتباعش بلبے قیدی و حالت بے پروائی بحدے سرایت کرد کہ جائے اصلاح نہ ماند۔ از واردات طبع اوست ؎

در عہد شباب ، یکچند پئے زینت و زیور گشتیم
کردیم حساب ، یکچند پئے دانش و دفتر گشتیم
نقشے است بر آب ، چوں واقف ایں جہاں ابتر گشتیم
اینک دریاب ، دست از ہمہ شستیم و قلندر گشتیم

۳۔ از تاریخ حسن جلد سیوم

شاہ صادق قلندر — از سادات اندرابی است۔ عالم و فاضل و کامل بود۔ کلام قدیم بہفت قرأت از بر داشت۔ اول در خدمت میر علی قادری صفائی باطن حاصل کردہ۔ مدتے در خانقاہ الیشان امامت می کرد۔ روزے در عین نماز صدائے بگوش او رسیدہ در رقت آمدہ نعرۂ برکشید و از بالائے خانقاہ بر زمین غلطید و از ہماں روز ترک تعلقات کردہ بدہلی رفت و در خدمت با برکت خواجہ عبید اللہ معروف بخواجہ خورد کہ خلف الصدق خواجہ محمد باقی بود استفادۂ طریق نقشبندیہ نمود و جذبات و تصرفات و حالات عالیات و خوارق عادات حاصل کردہ بجانب کشمیر رجعت فرمود۔ چوں جناب خواجہ ہم مغلوب توحید بودند در مشارالیہ نیز توحید اثر قوی کردہ اکثر اوقات از راہ مغلوبیت سررشتۂ مظہرۂ را از دست میداد و در نہیات

---

(۱) ورق ۲۵۶ مصنفہ: پیر غلام حسن کھویہامی (۱۳۰۵ھ)

ضمیمہ

تذکرۂ صادق

۱- از خوارق السالکین —

شاہ صادق قلندر(۱) — در پیش عمدہ و اصلاں زبدہ کاملاں گل گلشن آمیزی حضرت میر علی سلوک ورزیدہ بخدمت امامت خانقاہ ایشاں سرفراز بود - در حفظ و قرآن خوانی مثلے نداشت - روزے در عین نماز صدائے آواز بگوشش رسیدہ نعرہ زدہ از بالائے خانقاہ خود را بر سر راہ انگند - ہماں روز ترک تعلقات نمودہ قلندر شد - خود را در قید بے قیدی قرار داد طرف ہندوستان تشریف فرمود - بعد از طے منازل بصدق دل ارادت کامل در صوبہ لاہور پیش مرشد و ارشد - کونین جام کش بادۂ عرفان و درد حضرت خواجہ خورد انابت آوردہ مرید شد - چندے در خدمت ایشاں کسب سعادت نمودہ - گوے از میدان عرفان ربود - بعد از حصول مرادات و وصول مقامات سند سلسلۂ عالیہ نقشبندیہ حاصل کردہ قدم در سیاحت اطراف و اکناف نہاد در لباس قلندری خود را مستور ساختہ بامطلوب خویش عشق باخت لیکن ظاہراً تارک نماز و اکل بنگ و شراب بودہ - ازاں جہتہ تیر ملامت عالمیاں را ہدف گشت -

۲- تاریخ واقعات کشمیر —

حافظ صادق عجیب وب(۲) — حافظ قرآن بود - خدمت مسجد میر نازک قادری قدس سرہٗ داشت - اتفاقاً بدہلی رفت و در صحبت بابرکت مخدوم

---

(۱) (ورق ۱۹۰) مصنف: احمد ابن البصور کشمیری - (۱۱۰۸ھ)

(۲) (ورق ۱۸۱) مصنف: خواجہ محمد اعظم دیدہ مری (۵۹-۱۱۴۸ھ)

عشقہائے عاشقانِ دردمند ہر مرض را دارُوئے داں سودمند
عشقہائے عاشقانِ دیدہ تر کوہ ہا را میکند زیر و زبر
عشقہائے عاشقانِ اشک ریز آبروئے ہست روز رستخیز
عشقہائے عاشقانِ بے خبر مستی است و بیخودی تا پاؤ سر
عشقہائے عاشقانِ روئے زرد سرد سازد از جہاں گرم و سرد
عشقہائے عاشقانِ سرخ روے سیر دارد زیں جہاں رنگ و بوے
عشقہائے عاشقانِ روئے دوست جائے خواہد در میاں کوئے دوست
عشقہائے عاشقانِ پر ز درد می بر آرد از درون بحر گرد
عشقہائے عاشقانِ جاں سپار پادشہ را میکند چوں خاکسار
عشقہائے عاشقانِ پر ز دوست مغز باشد مغز نے چوں قشر و پوست
عشقہائے عاشقانِ صابریں بہ نیاید بار ایں چرخ و زمیں
عشقہائے عاشقانِ صادقیں پاک باشد پاک کو روح الامیں
عشقہائے عاشقاں با یقیں قائم است دائم است تا یوم دیں

یا چنگ و دف و بربط با سوز لبانہ ایدل ساز لیست تو امشب
زیں منزل ملتا آں منزل کہ ندو باشی طرفہ دعجب سے دار لیست تو امشب
از صید ہوا داراں فارغ شدہ اکنوں
ہمدار کہ اے صادق طالیستہ تو امشب

مثنوی —

عشقہائے کز [پے] دنیا بود — اہل آں خود آخر رسوا شود
عشقہائے کز برائے زر بود — نیست عشق آں بلکہ دردِ سر بود
عشقہائے کز برائے مال ہست — بس مرادی ور پیش دنبال ہست
عشقہائے کز برائے زینت است — نیست عشق آں اہل آں طینت ست
عشقہائے کز لباسِ خوش بود — نیست عشق آں آخرش ناخوش بود
عشقہائے کز برائے خانہ است — نیست عشق آں ننگ و عارِ خانہ است
عشقہائے کز برائے خوردنست — نیست عشق آں بلکہ خود افسردنست
عشقہائے کز پئے صورت بود — اہل آں خود مرد بد سیرت بود
عشقہائے کز پئے بوئے بود — چوں میاں شیر خوش موئے بود
عشقہائے کز پئے اغراض ہست — نیست عشق از یارِ خود اغراض ہست
عشقہائے عاشقانِ پاک جاں — پاک داں و برتر از افلاک داں
عشقہائے عاشقانِ [پاہوس] — مشک و عنبر داں نہ چوں سرقین [نجس]
عشقہائے عاشقاں تن نواز — پیشہ را میکند چوں شاہباز
عشقہائے عاشقانِ جانِ جاں — برتر آمد از مکان و لامکاں
عشقہائے عاشقاں صاف دل — برتر آمد از ہوائے آب و گل
عشقہائے عاشقانِ دل کباب — می نخواہد چنگ و عود و طبل رباب
عشقہائے عاشقانِ سینہ چاک — پاک باشد از صفات عیب ناک
عشقہائے عاشقانِ پُر نیاز — فارغست از حرص و کبر و کین و آز
عشقہائے عاشقانِ پُرخروش — سینہاشان میزند چوں دیگ جوش
عشقہائے عاشقاں سینہ سوز — نیم شب را میکند چوں نیم روز
عشقہائے عاشقاں سینہ ریش — ترک خواہد از آشنا و قوم خویش

رو بروئیم بود ماه دل فروز — ای عجب امروز روزان روز روز
آفتابے بود پیشم سینه سوز — ای عجب امروز روز ان روز روز
نیمشب باشد ز رویش نیم روز — ای عجب امروز روزان روز روز
داغ داغست لاله از جهرش هنوز — ای عجب امروز روز ان روز روز
گفت صادق عاشقی ساز است و سوز — ای عجب امروز روزان روز روز

○

باز آمد یار ما در کوے ما — باز آمد جان ما هم سوے ما
دست و پایم سست بود از رفتنش — باز آمد قوت بازوے ما
انتظار وقت و ساعت بود و بس — باز آمد دلبر دلجوے ما
مطربان هم گرم و ساقی گرم تر — باز آمد شاهد مه روے ما
هم بهاران بود وقت سیر باغ — باز آمد گلرخ خوشبوے ما
چون بجامم ریخت از ساغر شراب — باز آمد مستی و هو هوے ما
عمر تازه یافتی تو صادقا
چون بیامد خضر آب جوے ما

○

برتاب از نگاه سفید و سیاه و سرخ — خواهم کنم نثار سفید و سیاه و سرخ
ای پابیت از نگاه سفید و سیاه و سرخ — بر روے کنم نثار سفید و سیاه و سرخ
از بهر نقش و رنگ نه کویت نمیروم — کاین چشم مست تست سفید و سیاه و سرخ
بهات لعل دیدم و روئے تو آفتاب — در زلف شد پدید سفید و سیاه و سرخ
مشتے سیاه داشت بدندان چه یان چو خورد — اینک بخنده گفت سفید و سیاه و سرخ
ناگاه چشم من چو فتاده بسوے مشرق — دیدم بوقت صبح سفید و سیاه و سرخ
آیات سرخ و خط سیاه و رقم سفید — قربان آن کتاب سفید و سیاه و سرخ
صادق ز بهر قافیه دل تنگ حیرت است
ابجد ندیده تو سفید و سیاه و سرخ

غزلیات

نمی پرسی نمی پرسی نمی پرسی ز حال من — عجب کبرے عجب کبرے عجب کبرے که داری
ربودی دل ربودی دل ربودی دل و دیگر چه خواهی — خیال آن خیال آن خیال آن مگر داری
دلا اکنون دلا اکنون دلا اکنون بیائی تو — ز رو رسمے ز رو رسمے ز رو رسمے دگر داری
جگر سوزد جگر سوزد جگر سوزد ز هجر تو — چه از حالم چه از حالم چه از حالم خبر داری
دے خواهی دے خواهی دے خواهی گدایانه — نگاهے تو نگاهے تو نگاهے تو نظر داری
مگر امشب مگر امشب مگر امشب نخوابیدی — ز بیداری ز بیداری ز بیداری اثر داری
نیارائے نیارائے ور و رفتن — نه در بانے نه در بانے نه در بانے بدر داری
ترا زیبد ترا زیبد ترا زیبد کلاه کج — قبائے خوش قبائے خوش قبائے خوش ببر داری *
نمک دارد نمک دارد نمک دارد کلام تو — لب از قند و لب از قند و لب از قند و شکر داری

صبا را گو صبا را گو صبا را گو تو اے صادق
بکوے او بکوے او بکوے او گذر داری

○

الحمد لله الحمد لله — گر مے نگفتیم استغفر الله
پیوسته داریم خون بار دیده — رو سرخ گشتیم در پیش دل خواه
نار یکه ما راست در سینه پنهان — عالم بسوزیم از سوز یک آه
چون شمع داریم سر زیر تیغت — مے بر که کردیم روشن ترا ز ماه

هرگز نپوئید جز راه رندی
صادق که دل دانست دانا و آگاه

○

* [دهان مخفی دهان مخفی دهان مخفی ترا ز نقطه — تنک موئے تنک موئے تنک موئے کمر داری]
(مطابق نسخهٔ خطی دیوان صادق که نزد جناب قیصر قلندر می باشد)

من ز دست تو صنم دست بدست میزنم
موئے ز سر همیکنم بارہ نهی بگردنم
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

خون جگر بجوش شد عقل و دلم ز هوش شد
ناطقه ام خموش شد سامعه ام ز گوش شد
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

یا همه راز گفته این همه خوز نهفته!
یا دگران شگفته هیچ بمن نگفته!
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

دم نزدیم یکنفس خام بماند [همه هوس!
هیچ نماند دست رس کاه شدیم همچو خس!]
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

ز اول شب تا بروز [چیست بدل غیر سوز]
میکشیم رونه روز نیست قرارت هنوز
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

من بکجا وطن کجا روح کجا و تن کجا
سبزه کجا چمن کجا گل بکجا دمن کجا
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

لحظه بلحظه دمبدم آتش دل فروزیم
وز غم خویش سوزیم اینست نصیب و روزیم
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

○

مثلّث

جیب دیگر دریده شد دست نسوده دامنت
دامن دل بریده شد نیست خیال با منت
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

مهر و وفا ندیده ام جور و جفات دیده ام
محنت و غم کشیده ام درد و الم چشیده ام
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

رشتهٔ من بریدهٔ یارِ دگر گزیدهٔ
بندهٔ تو خریدهٔ عیب مرا چه دیدهٔ
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

مه رُخ خود نمودهٔ صبر و دلم ربودهٔ
حرف کسے شنودهٔ بابِ ستم کشودهٔ
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

دست تو نمیرسد موئے شدست این جسد
در طلبت ز محنت وکد طعنه زنند نیک و بد
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

صبر و قرار بردهٔ جان و دلم فسردهٔ
خونِ جگر بخوردهٔ تن ببلا سپردهٔ
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

شب همه شب نخفته ام روز نه راز گفته ام
از همه اش نهفته ام دُرِّ عجیب سفته ام
دامن تست و دست من دست منست و دامنت

پیدا ست ز تو ازیں جدائی　　بے رحم دلی و بے وفائی
سوزد جگرم [ز درد ہجرت]　　[اے] کاش نمودے آشنائی
رہ دور و دراز پائے لنگست　　از لطف مگر تو خود بیائی
عمریست کہ اشتیاق دارم　　روپوش ز من بگو چرائی
دانی کہ دلم ز رشک سوزد　　با غیر رخت چرا نمائی
باشد کہ ز دست نفس و مکرش　　یک لحظہ بمن شود رہائی
از ہیچ کسے بکار ناید　　کارے کہ بکرد و بد ہوائی
آفات جہاں بلائے عالم　　می خیزد ازیں منی و مائی
گفتا چو ز نفس خود گذشتی　　آزاد بزی کہ بندہ مائی

از مادر طبع خویش زادم
بر کون و مکان قدم نہادم

نے قال خوش آیدم نہ حالے　　کز ہر دو بزایدم ملالے
سالے کہ گذشت با تو روزیست　　بے روئے تو روز گشت سالے
گر دیدہ نگہ کند بسوئے　　جز روئے تو نباشدش خیالے
کس را کہ نمود قوس ابروت　　گوید کہ بدیدہ ام ہلالے
از بہر دو دام زلف دانہ　　افتاد برخ عجیب خالے
ہر کس کہ بدید سرو قدت　　دیدست ز باغ جاں نہالے
کس خواست ہمیں جہاں کسے آں　　دارند چو ہر یکے مآلے
ایام شہور و چند سالے　　گشتیم ز حال تا بحالے
اکنوں دل [من] رسید جائے　　کانجا نہ حروف قیل و قالے

از مادر طبع خویش زادم
بر کون و مکان قدم نہادم

○

کس نیست بیوم عذ چو ماہر | امروز چہ صاف و پاک و طاہر
دانی کہ بباطنم چہ سوز است | حال دل من شود چو ظاہر
اے دل اگرت ہوائے جانست | آگاہ ہمیشہ باش و حاضر
چشم دل عاشقان صادق | کے بود و بود بہ عین ناظر
صد چہ کہ ہزار یار دیدم | کز خویش گذشتن است آخر
گفتی کہ ز طبع خود برون آئے | تا چند بہ بند شعر و شاعر

از مادر طبع خویش زادم
بر کون و مکاں قدم نہادم

تا چند فراق من بجاہی | در دیدہ سپید شد سیاہی
ہر سر کہ فتد بر آستانت | کے میل کند بتاج شاہی
پیوستہ بہ صادق است احساں | با فضل و عنایت الٰہی
ہموارہ بود کسے کہ بشناخت | منقادِ او امر و نواہی
آں را کہ کشید سر ز فرمانت | در بحر جہاں شد تباہی
میباش ز بند طبع آزاد | میخواہ دگر تو ہر چہ خواہی
گفتی کہ چو از ہوا گذشتی | محکوم تو گشت مرغ و ماہی

از مادر طبع خویش زادم
بر کون و مکاں قدم نہادم

ترجیع بند ثانی

از مادر طبع خویش زادم
بر کون و مکاں قدم نہادم

یا یار دلم وصال دارد   از ہر دو جہاں ملال دارد
دل رفت وگذشت وصف تن را   نے فکر مآل و حال دارد
افلاک و زمین آنچہ در وے   خوابے است خود خیال دارد
تمثیل جہول جاہل یار   یک ذرہ بسر خیال دارد
اندیشہ کس بدرک کنہش   فکر لیست کہ در محال دارد
عاشق کہ کنی تو قصد خونش   خوں ریزی تو حلال دارد
ہر کس کہ بدید روئے خوبت   کے فکر عروس و زال دارد

از مادر طبع خویش زادم
بر کون و مکاں قدم نہادم

دائم کہ شوم ز ضعف مرحوم   گشتم چو زجہل خویش مظلوم
چوں حال درون خود بجستم   دیدم کہ نکست نفس مذموم
با فکر تامل و تدبر   آفات خودی چو گشت معلوم
یکحرف الف ز قامت تو   بر لوح دلست ہمیشہ مرقوم
امروز کہ زار و ناتوانم   فردا بشوم ز ضعف مرحوم
حالات بسے ز خود بدیدم   پروانہ گہے بدم گہے موم
از فضل و عنایت الٰہی   رستم ز رجوع و عود مشوم
شرط ہمہ رہ روان عالم   از خود اشد نست ہیچ و معدوم
نقش دو جہاں چو نیک دیدم   دیدم کہ بدم بہ بند موہوم

از مادر طبع خویش زادم
بر کون و مکاں قدم نہادم

اکنوں دل من چو جام خواہد   کے ننگ و نشان و نام خواہد
دستار و کلاہ رہن کردہ   از بہر شراب وام خواہد
از اہل جہاں چناں ست وحشی   نے خاص زماں نہ عام خواہد
گشت [است] ز بیت و خانہ معمور   نے صحن سرائے و بام خواہد
آں دل کہ ز سوز عشق بریاں ست   نے پختہ ز کس نہ خام خواہد
دین و دل و جاں چو عرض کردم   تا یار ازاں کدام خواہد
گفتا چو بدید حال صادق   منت اُشتر زمام خواہد
با جام دو جام نیست قانع   میہائے سحور و شام خواہد

از زہد ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپائے خُم بیفتم

ایام بہار و بادہ و جام   میخور کہ کنوں کہ دید انجام
نومید مشو ز صبح مقصود   تا وقت سحر چہ زاید ایں شام
جان دو جہاں چو عرض کردند   نفگند نظر بہ پختہ و خام
بے رُوت دلم چو بید لرزاں ست   آیا بود آنکہ گیرد آرام
ایمن کہ بود ز مکر دوراں   دانش کہ خورد کہ نیست در دام
گفتا کہ امیں تو زود بگذار   تدبیر امور و ہم سر انجام
از دست مدہ تو ساغر اصلا   در صحن و سرائے و صفہ و بام

از زہد ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپائے خُم بیفتم

○

رفتیم بخود دمی نما ای دوست — کز هجر لبت وجود چون موست
در ضعف قوی و ناتوانی — گیری اگرم تو دست نیکوست
دائم کردهی مراد آخر — دل را که ز هر جهت تو بردست
پیچان کست زرشک زلف آهو — کاین زلف دراز تو چه خوشبوست
گهگاه بمے گرفتے رام — زین پس دل من بجام یکروست

از زهد ریا کنون گذشتیم
تا رفته بپاے خم نشستیم

حیف است که هزار خیل دارد — نرگس که بپیله میل دارد
دارد سر گل هزار بلبل — تا گل بکدام میل دارد
آنکس که ندید زدیت امروز — فردا دو هزار ویل دارد
خورشید رخت که گشته پیدا — با صبح نهار لیل دارد
آن را که نظر فتد بجانت — کے چشم سوے سهیل دارد
محتاج سقائی و شه کو — کو آنکه گهر بذیل دارد
هر کس که بدید اشک من گفت — دو چشم مگر دو سیل دارد
گویند نظارگان که حسنش — حسنی دو جهان طفیل دارد
یک چند دلم بآب پرداخت — زین دل لب شوخ میل دارد

از زهد ریا کنون گذشتیم
تا رفته بپائے خم نشستیم

یا آنکه ز من مپوش رویت | یا جان بستان درون کویت
از بهر نظارگان بیدل | بشکن چو کنی بس است مویت
تا در بدنم رمق ز جان است | بالا نکشم بجست وجویت
بر تربت اگر گذر کنی جان | خیزد چو خفتگان ز بویت
هرگز نکند بماه میلی | چشمی که نظر کند بسویت
خورشید ز نور تست روشن | شبها که سیه شدست ز مویت
عمری که به خانقاه بسر شد | در وی چو ندیده دیده رویت

از زهد ریا کنون گذشتم
تا رفته بپای خم بیفتم

ای دوست بیا که ناتوانم | چون پیش بدم نه آنچنانم
از حال دلم ترا خبر نیست | کی بود تو را چنین گمانم
روی تو اگر نبینم ای دوست | کوی تو بود به از جنانم
گر هجر نمیرسد بآخر | با یاد وصال شادمانم
گرچه که تو عهد خود شکستی | بر آنچه بدم کنون بر آنم
گوئی که دگر شدی تو صادق | دیگر تو شدی و من همانم
یک لحظه نیم برون ز امرت | کاری که تو گفتهٔ در آنم
هر گه که زنی تو خیمه در دل | کو نام من و کجا نشانم
گفتی چو مرا بنوشش جامی | تا چند چنینم و چنانم

از زهد ریا کنون گذشتم
تا رفته بپای خم بیفتم

از غم که طلب کنی رهائی — دیگر بوجود تو آشنائی
از جوش همیزند زبانه — آتش بجگر ازین جدائی
روشن شود از رخ تو عالم — ما را چه شود اگر برآئی
سیمے بکن و نه خود برون آئے — تا چند ز تو منی و مائی
چون لطف بکرد گفت صادق — من ز آن تو ام تو خود ز مائی
کارے که کنی برائے ما کن — با غیر منت چرا نمائی

از زهد ریا کنون گذشتیم
تا رفته بپائے خُم بیفتم

جانا بخورم بیات سوگند — کاین زلف دراز تست دلبند
عمریست بهجر مبتلائیم — این جور و جفا بگو که تا چند
چون تو بجهان کسے ندیدم — گشتیم به ملک ملک هر چند
دل گشت ز قید عالم آزاد — زانگه که شدم به عشق پابند
جان را بخود قرار و آرام — رحمے بکن و چنین مپسند
یک جرعهٔ مے ز جام زرّین — خوردیم و شدیم مست و خورسند

از زهد ریا کنون گذشتیم
تا رفته بپائے خُم بیفتم

جان رفت پے تو دیگران هم — نامم نشده بیش نشان هم
فکر دو جهان که نیست ما را — از عهد گذشتیم و زمان هم
کس نیک بگوید و کسے بد — فی الذات چنین نیم چنان هم
چون گوی توام شدست ساعی — فردوس برین چه و چنان هم
با هیچ نمیشود دل آرام — گلزار بدیدم و خزان هم

از زهد ریا کنون گذشتیم
تا رفته بپائے خُم بیفتم

تا چند مرا تو در هدر داری — در دوریِ من سرِ عدم داری
سوہم نکنی گہے نگاہے — در حقِ کسان وفور داری
روشن کہ شود ز تو شبِ تار — گویا کہ جبیں تو نور داری
من گشتہ و زار وصل خواہاں — از من تو چرا نفور داری
در مہرِ تو خود کمال دارم — از عشقِ من ار قصور داری
ایام بہ غنیمت لبے شد — باشد کہ شبے حضور داری
با ایں ہمہ چند ہا کردم — گفتی بہ عمل غرور داری

از زہد ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپائے خُم بیفتم

ایام شباب نہ عہد شیب است — گر بادہ خورم کنوں چہ عیب است
جاں دادم و دین و دل ربودی — در عشق منت دگر چہ ریب است
رازِ دلِ من بہت ہویداست — شاید کہ حدوث علم غیب است
خواہم کہ ز زہد سر برآرم — سر را کہ نگہ کنم بجیب است
در انجامِ عمل کہ گشتہ آگاہ — اسرار لبے نہان و غیب است

از زہد ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپائے خُم بیفتم

آواز بر آمد از وجودم — پندار بدم دگر نبودم
شوخانِ جہاں لبے بدیدم — یک غمزۂ شوخ تو ربودم
او را دو دعائے صبح گاہی — از مہرِ دلت نکردہ بودم
نفعے چو نکردہ ہیچ سر را — ہر چند بسجدہ گاہ سودم
توبہ نکنم دگر ز مے ہیچ — صد بار بچہ خویش آزمودم

از زہد ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپائے خُم بیفتم

جانا بشود دمی گره کشائی — دیدار خود ار بمن نمائی
صد جان بکنم نثار و افشان — روزی که مرا ز من ربائی
عمریست بتو که آشنایم — بیگانه چنین بمن چرائی
در خانه نگنجم از مسرت — از در تو اگر گهی درآئی
از پائے بکوبم آسمان را — بر بام من ار یکی برآئی
گرچه که گدائے کوچه گردم — چشمم نبود بہ پادشائی
در کوی تو شاهی و وزیری — هیچم نبود به از گدائی
در هجر ضعیف و پیر گشتم — تا کی تو مرا بیازمائی
از حد بگذشت گریه هایم — تا چند بنالم از جدائی
سعی و عملم بکار نامد — از لطف کنون مگر خود آئی
سالوس و دغل ریا که بودم — قلبم چو بیافت زور دائی

از زهد ریا کنون گذشتم
تا رفته بپائے خُم بخفتم

خیزیم اگر بجست و جوئیت — افتیم اگر بپائے در کوئیت
مردم که بماه نو ببینند — بینیم اگر بماه روئیت
آن زلف کمند تو دلم را — آورده کشان کشان بسوئیت
حاجت نبود به تیر و شمشیر — صد فوج سر افگند ز بوئیت
گر هر دو جهان به رشوه بدهند — گردن ننهم زنگه بجوئیت
گفتی تو که جمله داری اما — از زهد ریا نرفته بوئیت
گرچه که بصومعه نشستی — یکچند بده تو شست و شوئیت

از زهد ریا کنون گذشتم
تا رفته بپائے خُم بخفتم

خوردیم قدح ز میفروشے   عیار وشے تمام ہوشے
یکجرعہ بریخت بکام وزانگہ   جوشیست مرا چگونہ جوشے
تنہا نہ منم اسیر زلفش   دارند جہانیاں خروشے
در ہر دو جہاں نظیر یارم   نشنیدہ ندیدہ چشم و گوشے
خاک رہ او چرا نگردم   بے محنت نیش دادہ نوشے
از جرم و خطا چہ پاک دارم   غفار ذنوب و عیب پوشے
صادق بطلب ز فیض جودش   مستی مدام و جام و نوشے
آگاہ شدم ز نفس و مکرش   دیدیم چو مکر خرقہ پوشے

از زہد ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپلئے خُم بخفتم

چوں تو بزمانہ یار دارم   در عین خزاں بہار دارم
خود کار مرا بخود گرفتی   من با دگرے چہ کار دارم
زانگہ کہ شدم گدائے کویت   از شاہ و وزیر عار دارم
تا وصل نمیشود میسّر   دیدہ بخیال چار دارم
چوں زلف سیاہ دام داری   مرغ دل خود شکار دارم
از کثرت آہ آہ گشتم   ہر شب بفلک مطار دارم
بیکس بیم و غریب ہستم   درد و غم تو دو یار دارم
دارو چہ کنم نشد ست درماں   دردے کہ ندیم و یار دارم
تا چند بگویم از فراقت   سوراخ جگر چو غار دارم
یکچند بدم بزرق و طاعات   حالا خود از آں غبار دارم

از زہد ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپائے خُم بخفتم

ای سرو روان چرا ننالم		قدِ الفی بگشته دالم
هرچند نیاز و عجز دیدی		یک لحظه ز تو تو خود ندیده حالم
هرگاه بخود نگاه کردم		بیرون تو نبودی از خیالم
یکچند بصومعه نشستم		زانها نگشوده پر و بالم
تقوی و ریاضتی که کردم		بوئی چو نیامد از وصالم

از زهد ریا کنون گذشتم
تا رفته بپائے خُم بیفتم

دیدار ترا بها گران است		در تن به لبی ز نیم جانست
چون گل بچمن ندیده بلبل		نالانست ز شوق و در فغانست
نقطهٔ دهنت عجیب سریست		اسرار خدا لبی نهانست
گلشن ز فراقِ تست گلخن		دوزخ بوصال تو جنانست
هرچند بما وفا نکردی		در عشق تو عزم من بر آنست
گرچه که ز زهد پیر گشتم		لیکن بشوق دل جوانست
خونهای جگر بسی بخوردم		کارم چو هنوز در میانست

از زهد ریا کنون گذشتم
تا رفته بپائے خُم بیفتم

تا حلقهٔ زلفِ تو بدیدم		زنّارِ خودی ز خود بریدم
گویا بدم بشوق کفرستان		آخر که بکوی تو رسیدم
بس خار بخوردم از رقیبان		از باغِ تو خود گلی نچیدم
ترسم که کسی ز رازِ پنهان		آگه شود و کُند پدیدم
رفته ز دلم هزار خلوت		یکبار که جرعه ات چشیدم

از زهد ریا کنون گذشتم
تا رفته بپائے خُم بیفتم

کلامِ صادق

ترجیع بند اول

از زہد و ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپائے خُم بیفتم

چشمے کہ خیالِ تست در وے — کونین ندیدہ غیر لاشی
صد گشتہ بچشمِ تو بخیزد — بیہات زند چو بانگِ لاحی
آوازِ جرس بسے شنیدند — نے بردہ کسے بمنزلت پے
تنگیِ جہاں چو دل بگیرد — مستیِ مدام خواہم از مے
حقا کہ کسے طلب ندارم — جز رطلِ گران و جامِ پر مے

از زہد و ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپائے خُم بیفتم

ایامِ فراقِ تو بدیدم — شبہائے وصالِ تو شنیدم
سرہا چو قدم نمودہ گشتم — تا آنکہ بر کوئے تو رسیدم
تا سوئے ترا نگاہ کردم — احوالِ عجیب شد پدیدم
از دستِ رقیب و بد سیرت — کفہائے دو دستِ خود گزیدم
خورشید دو صد زمانہ دادم — مہرِ رخِ تو کہ من خریدم
از مکرِ زمانہ باز رستم — در عشقِ تو تا جگر دریدم
یکچند بجہد ہم بسر شد — در غمے سر و برگِ خود ندیدم

از زہد و ریا کنوں گذشتم
تا رفتہ بپائے خُم بیفتم

فہرست

ب

نشر کردہ:
محکمۂ تحقیق واشاعت، حکومت جموں وکشمیر، سرینگر

طبع اول: ۱۹۶۰ء
بہا: ۵۰ نئے پیسے

مطبوعہ:
کرانتی پریس، جموں

ا

کلامِ صادِق

من تصنیف
شاہ صادق قلندر

پیش کردہ
پی، این، پشپ

محکمۂ تحقیق و اشاعت
حکومت جموں و کشمیر
سرینگر

کلامِ صادق

پیش کردہ
پی، این، پشپ

محکمۂ تحقیق و اشاعت
حکومت جموں و کشمیر
سرینگر